

Polszczyzna, głuptasie. Dylematy poprawnościowe i ciekawostki – spis treści

Przedmowa prof. dr. hab. Jana Miodka

Wstęp

I

Dlaczego tak, a nie inaczej, czyli znaczenie, pochodzenie, historia wyrazów

Imię przed nazwiskiem

Jerzy, ale: Jurek

Marek nie jest zdrobnieniem

Jack to nie Jacek!

O zaimku ów

Korepetycje, czyli korki

O strażniku i strażaku

Butonierka

Brustasza i poszetka

Baca i gazda

O dudach i kobzie

Kibic (niem. Kiebitz)

„Wakacjones cras, na lizusów czas”

O wagarach (dawniej wagusach)

(Te) kolonie (‘letni wypoczynek’)

Skąd się wzięło słowo rower

Harcerz

‘Poduszka’, czyli jasek

Dżinsy i włoska Genua

Jak wielbłąd ukradł nazwę słoniowi

Niedźwiedź

Paraskewidekatriafofia i triskaidekafobia

Paparazzi, czyli natrętni fotoreporterzy

Oportunista, to znaczy kto?

Abnegacja, abnegat

Antagonista, protagonista

Sybaryta, hedonista

Zgaduj-zgadula

Ludowy i ludyczny

Człowiek spolegliwy?

Obwarzanek

Węgiel, czyli kamień węgielny

Mormorando

Sejm (kiedyś sjem)

Dratwa ('mocna nić szewska')

Kanikuła (łac. Canicula)

Abonament i abonent

Show

Niesnaski

Kostyczny kolega

Zgniłe jabłko

Dywan i tapczan

Kłopotliwe słowo adres

Jak poczta stała się pocztą

Nienawiść

Harmonia i akordeon

Wyrzucić śmieci i śmiecie

Prycza (nie: prycz)

Jar, jarzyna, jarosz

Keks

Pucołowaty, pucułowaty

Karmnik

Dalibóg

Buldożer

Czelność i bezczelność

Namolny

Wesz

Mysz (a nie: mysza)

Niestety nie jest zaprzeczeniem stety

Sukcesor

Peryferie miasta

Gąsior i gęsior .

Waga największa, ranga – najwyższa

Na szczęście albo całe szczęście, że

Nie mylmy słowa sążnisty z rzęsisty

Rok

Firanka

Co ma gimnastyka do gimnazjum?

Oślawiony nie znaczy ‘sławny’

Od czego pochodzą słowa parówka i zraz

Krewki, kiedyś krechki, czyli ‘kruchy’

Nie mylić bardziej z więcej

Burak

Chachmęcić

Urna, ossuarium, kolumbarium

Prosperity

Pierca (‘advokat’) i sok (‘prokurator’)

Szkoła, kiedyś... czas odpoczynku

Odium

Faworyt

Balwierz (‘ten, co dawniej golił brodę’)

Ameryka – na cześć Ameriga Vespucciego

Naleśniki

Cicerone i grób pobielany

Parasol

Sekret (kiedyś 'wychodek')

Marmolada

Garkuchnia i garkotłuk

Mizogin i mizoandryczka

Bombonierka

Pokój, czyli spokój

Omnibus, autobus, bus

Errata, folia, premia, rudera

Ceregiele

Karnawał

Badminton

Tektura, plomba

Dziewka, dziewczyna

Kasztan i kasztanowiec

Sylwester, czyli szczodry wieczór

Zabawa, krotchwila, rozrywka

Prezenty, czyli kolędy

Géant, Auchan, Carrefour

Ołówek

Maraton

Landszaft

Nastolatkwie

Ciuciubabka

Deliberacje, dyfamacja

Hocki-klocki

Oranżada

Incognito

Alias ('inaczej')

Qui pro quo i quid pro quo

Melepety

Hat trick

Hetka-pętelka

O łupieżu i łupieży
Brytol ('biały karton')
Apologia, apologeta
Adolescencja
Elokwencja i grandilokwencja
Kłuć i kuć
Credo (kredo), motto
Szczypiorniak
Alibi
Żołnierz
Prehistoria, prahistoria
Bryza
Pantomima
Morale
Hobby, czyli... kij z końską głową
Co to jest passe-partout?
Iгры i igrcy
Bojler i brojler
Fizjonomia
Pizza
Sentymentalny
Google
Bożyszczce
Styczeń był lutym, a luty – styczniem
Szatnia
Y, czyli igrek lub ipsylon
Skromny (dawniej skrowny)
Poprawne póki (dopóki) i błędne póki co
Szynszyla
Świszczypała
Dworzec
Niechlujny

Tudzież nie znaczy 'albo'
Hot dog
Kurna chata, czyli 'chata bez komina'
Szyblety, sztylpy, czapsy
Cheerleaderki
Kwarantanna
Mamona
Apteka (dawniej apoteka)
Fryzjer (kiedyś fryzer)
Bałwan i... bałwochwalstwo
Łękotka i łąkotka
Kiedyś na 'uczniów' mówiono... studenci
Parafraza i peryfrazja
Apostrof i apostrofa
O kochaniu i miłości, które kiedyś znaczyły co innego
Nissan miał być datsonem
Toyota zamiast toyody
Krawat
Blamaż (niem. die Blamage)
Zimne ognie, czyli o oksymoronach
Karambol
Oscar (nagroda filmowa)
Igelit, bakelit
Uff, roku 2020
Rok przestępny
Kanister (nie: karnister), inbus (nie: imbus)
Hulajnoga
O kokoszy i kokocie
Bistro
Arbiter i arbitralny
Kontyngent
Okrąg i okręg

Krąg i krąg
Smog
Prestidigitator
Matura (łac. maturus 'dojrzały')
Bransoletka
Kolacja najpierw była... składką pieniężną
Charakterny
Mianownik, gdyż pytamy o 'miano' (kto to jest?)
Obłądny
Trudno (nie: ciężko) zrozumieć
Rozbić namiot, obóz
Ignorancja i ignorowanie
Sztambuch
Awangarda i ariergarda
„A co to jest solfeż, tato?”
Obumrzeć i odumrzeć
Znieubić
Optyka
Recital
Lek
Rozbisurmanić się
Skąd się wzięło słowo skarbonka?
O słowie król
Ile kropek ma wielokropek?
Puryzm, leseferyzm, indyferentyzm językowy
Kuć i orać w dzień zawzięcie, czyli jak zapamiętać liczbę π
Łoi nas anioł, czyli niech żyją palindromy
Pójdźże, kiń tę chmurność w głąb flaszy!, czyli: co to jest pangram

Tajemnice frazeologii. Kopalnia ciekawostek i wiedzy o dawnej polszczyźnie

Bogiem a prawdą

Nie udawaj Greka

Odwracać kota ogonem

Dlaczego mówimy, że pies się wabi?

Rozebrać się jak do rosołu

Cztery kąty i piec piąty

Zostaniesz kiedyś sam jak palec

Poczuć pismo nosem

Mierz siły na zamiary

Siedzieć w kozie

Wpaść jak po ogień

Coś grubymi nićmi szyte

O kominiarzu i łapaniu się za guzik

Strachy na Lachy (lachy)

Myśleć o niebieskich migdałach; Niebieski ptak

Narobić poruty

Strzelić focha

Dla hecy

Metoda kija i marchewki

Zamienił stryjek siekierkę na kijek

Na modłę

Nie w kij

Ani na jotę

Bez pracy nie ma kołaczy

Nudy na pudy

Palma komuś odbiła

Mówić bez ogródek; Nos na kwintę

O zwrocie trącić myszką i wyrażeniu kruczki prawne

Wet za wet

Złoić (komuś) skórę

Ciemny jak tabaka w rogu
Być (z kimś, z czymś) na bakier
Lać jak z cebra
Baki (komuś) świecić
Smalić cholewki i stroić koperczaki
Uśmiechać się pod nosem albo pod wąsem
Trzymać się kupy
Po linii najmniejszego oporu; Nie zasypiać gruszek w popiele
Gonić w piętękę i kruszyć kopie
Czarno na białym
Noga się komuś powinęła
Krakowskim targiem
Być na tapecie
Stracić grunt pod nogami
Łyżka dziegciu
Jak na ironię
Dwa grzyby w barszcz
Głupi jak but (z lewej nogi)
Dlaczego mówi się pięta achillesowa?
Stanąć okoniem
Pięknym za nadobne
Gapić się jak sroka w gnat
Pragnąć czegoś jak kania dżdżu
Wystrychnąć (kogoś) na dudka
Słowo się rzekło, kobyłka u płota(u)
Wykręcić się sianem
Kość jest (pod)rzucona – oznajmił Cezar – i zaczął przekraczać rzeczkę Rubikon
W powiedzeniu Reja nie chodzi o gęsi
Łabędzi śpiew
Puścić (popuścić) wodze fantazji
Wziąć (brać) kogo na spytki
Mieć duszę na ramieniu; Wtrącać swoje trzy grosze; Języczek u wagi (a nie: ...uwagi)

Bić brawo
Dać (komuś) kosza
Ojciec Wirgiliusz uczył dzieci swoje...
Na pohybel
Powiedzieć coś z głupia frant
W gorącej wodzie kąpany
Mieć kuku na muniu
Jak spaść, to z dobrego konia
Szósty (nie: siódmy, ósmy itd.) zmysł
Miecz Damoklesa; Pieskowa Skała
Spocząć na laurach
Jeden sasa (sa, sa), drugi do lasa albo Jeden do Sasa, drugi do Lasa
Ósmy cud świata
Wyrwać się (wyskoczyć) jak filip z konopi
Trzymać z kimś sztamę
O niepuszczaniu pary z gęby i puszczeniu farby
Po mieczu ('po ojcu'), po kądzieli ('po matce')
Mieć (coś) wypisane na czole
Wypić (coś) duszkiem
Każda lizka swój ogon chwali
Być komuś kulą (nie: kamieniem) u nogi
Tere-fere
O jednej jaskółce, która nie czyni wiosny
Poznać pana po cholewach
Niedźwiedzia przysługa
O płaceniu płatem (np. sukna)
O okrzyku sędziego kalosz

III

Leksyka, fleksja, składnia. Jakie to ciekawe, a zarazem proste

Pomarańcza (a nie: pomarańcz)

O cyfrach i liczbach

Półtora, trudny liczebnik

Cudzysłów

Membrana (nie: membrama), laboratorium (nie: labolatorium)

Przerębla i przerębel

Studniówka i komers

Maż (nie: małża)

Puf (a nie: pufa)

Zamachowiec

Kapsel (rzadziej kapsła)

Farma i ferma

Wyprzedaż

Rodzic

K†M†B

Vademecum (wademekum)

Ekler, eklerek, eklerka

Żołądz

Zajazd, czyli zajęcie siłą posiadłości

Efektowny i efektywny

O wyrazach gap i gapa

Fair, fair play

Capstryk

Jak z papuci i kapci zrobiły się papcie

O uszach (człowieka) i uchach (garnka)

Chryzantema

Październik, listopad – kiedyś tych nazw używano wymiennie

W każdym razie (a nie: w każdym bądź razie)

O czasownikach patrzeć i patrzeć

Myśleć, ale: wymyślić, domyślić się

Dziękuję i dzięki

Przyszli drodzy wujostwo

Tata i tato (kłopot z odmianą)

Na pustyni, choć „W pustyni i w puszczy”

18 lutego (a nie: 18 luty)

To dziecko (nie: te dziecko)

Awizo trzeba odmieniać

Meczów czy meczy?

Piłka wyszła na aut (nie: w aut)

Brać psa na smycz (nie: na smyczę)

Trudne czasowniki włączać, wyłączać

Wolność, Tomku, w swoim domku

W porównaniu z czymś

Psubrat (komu? czemu?)

Dzięki pomocy...; skutek wypadku...

Jest (ten) dziesiątek i (ta) dziesiątka

Przyjaciele – (o kim? o czym?) o przyjaciółkach

Iść przez most

Obfitować, opływać (w coś)

Pogłodzić, podgłodzić radio

Jeźdź (nie: jeździej)

Zjadłbym lody i zjadłbym loda

Przed laty, ostatnimi czasy, innymi słowy

Księga 1001 nocy

Piętnaście po 8.00, za piętnaście 8.00

Bazgrać

Dlaczego podkoszulek, a nie podkoszulka

Liceum imienia króla Jana III Sobieskiego

Wszcząć

Ryzykować życie (a nie: życiem), ale: Brzydzę się tobą i brzydzę się siebie

Ambulans (l.mn. ambulanse // ambulansy)

Karczma, tych...?

(Ta) kometa, dawniej (ten) kometa...

On jest wart uwagi (a nie: warty uwagi)

Gofr (a nie: gofer)

Co tu jest napisane? (a nie: co tu pisze?)
Hulali po polu i pili kakao
Kłopoty ze słowem chłopak
Jak brzmi dopełniacz od (te) radia?
Statua, statui lub statuy
Widzimi się
O domu, o synu, o panu (a nie: o domie, o synie, o panie)
Kontrola (nie: kontrol)
Mól (nie: mol) książkowy
Muchomor lub muchomór
Zamrażalnik, ale: zamrażarka
Dech, ale: tchu, tchem
Tylny (nie: tylni) wiatr
Umiem, rozumiem
Pożyczę trochę pieniędzy; wynajmę mieszkanie
Odechciewa mi się wszystkiego
Warto było (nie: warto!) to zrobić
Kamikadze lub kamikaze
Anioł – aniołowi, ale: diabeł – diabłu
Co niedziela, ale: co roku (albo co rok)
Konie – końmi
Co ma luty do czasownika litować się...
Jak odmieniać słowo poczet?
Legia Warszawa, czyli legioniści (nie: legiści)
Kiwi Dr Guillotin nie wynalazł gilotyny...
O pasibrzuchu i pasożycie (kiedyś: pasorzycie)
Sweter (nie: swetr)
Zuch, czyli dawniej ‘ktoś zuchwały’
Piżama lub pidżama
Piekło, dawniej (ten) pkieł
Na glanc (glans), iść na przebój
Nienawidzić (a nie: nienawidzić)

Francuskie à la
Nów, nowiu (nie: nowia)
Bogini (nie: boginia)
Na po świętach, na po wakacjach
Rajstop, ale: rajtuzów (a nie: rajtuz)
Westerplatte. Jak poprawnie wymawiać tę nazwę?
Poszłam, ale: poszedł
O steranym życiem detektywie
Powinieneś (a nie: powinneś)
Pieniądze, ale: pieniędzy
O upływie (długiego) czasu i wyrazach (głębokiego) współczucia
Drylować (nie: drelować) wiśnie
Złożyć sprawozdanie (a nie: zdać)
Pojedynczy, pojedynczo
Dawniej szmalec, dziś smalec
Jak wymawiać liczebniki pięćset i sześćset
Jak artykułować słowo święty
„Jedziemy do zo, zo, zo”
Jak wymawiać głoskę [v]

IV

Niestraszna ortografia, jeśli się ją sukcesywnie zacznie zgłębiać

Po co w ortografii rz i ż oraz ó i u
Gzegzółka
Ożeż ty!
Allah, Allach, Ałach
Lampa Aladyna (nie: Alladyna)
A nuż, widelec...
Rzeżucha
Wyżąć, ale: wyrznąć

Skuwka, zasuwka, zakuwka, okuwka, ale: podkówka i podkuwka

Brokuł

Ogórek

Pszczoła, kszyk, bukszpan

Wachlarz, ale: wahadło

Agrafka, karafka, brytfanna

Zsiadłe (mleko), szczepić, zhańbić

Myśli(stwo), ale: rybołów(wstwo)

Na co dzień

Pinezka i pineska

Błahy

Wataha

Szmatka, ale: szufladka

Beczułka (nie: beczółka)

Nie dosłyszeć i niedosłyszeć

Wpław, wzdłuż, wszereż

Ziemia, ziemi

Obiad, ale: objadać się

Hopsasa!

Nieśpieszno (jak?) i nie śpieszno (komu?)

Niezbędny (kiedyś niezbedny)

Słodko, ale: słodziutko

Na oścież (albo na roścież, albo na rozcież)

Durszlak

Hipoalergiczny żel pod prysznic

Romantyzm, w romantyzmie

Przyprószony (a nie: przypruszony)

Brzoskwinia – brzoskwini, dynia – dyni, ale: cukinia – cukinii

Zagwozdka (nie: zagwostka)

Zaulek (nie: zaulek)

Dlaczego pisze się bohater

Toredaor (nie: torreador)

Churał i chorał
Hełm, ale: Chełm
O wyrazach chart i hart
Rzewnie i żywnie
Prosimy o niepotwierdzenie zapłaty faksem
O pisowni słowa sylwester/Sylwester
Jerzyk i jeżyk
Dlaczego chuligan?
Chaszcze
Półzartem, półkłęczyć, o wpół do dziesiątej
Ciut, ciut a. ciut-ciut
Po łeb(p)kach
Żeby kózka nie skakała, toby (nie: to by) nóżki nie złamała
Purée lub piure; tournée
Kebab, po turecku kebab
Szwendać się
Nowo otwarty sklep (nie: nowootwarty)
Hebrydy (nie: Hybrydy)
Sjesta (nie: siesta)
Ciemiężyciel, ale: ciemiężca (nie: ciemiężca)
Hurkot lub hurgot
Pisze się aha (a nie: acha)
Chromosomy
Dzień Zaduszny, ale: dzień Wszystkich Świętych
Holocaust (Holokaust), holocaust (holokaust)
Chłopcy „z placu Broni” czy „z Placu Broni”?
Grapefruit lub grejpfрут (nie: grejfrut)
Corrida // korrida, corso // korso, confetti // konfetti
Szkłany, blaszany, wełniany
Klocki Lego
Co najmniej
Wihajster

Kulig ('przejażdżka saniami') był kiedyś kulikiem

Audio-wideo

Dwudziestkapiątka

Spośród, ale: sponad i z ponad

Niełatwo (bo: niełatwy)

Rządzić, ale: żądać

Żubr (kiedyś zubr)

Tętent

W koło i wkoło

Kogel-mogel

Ależ robicie harmider!

Na pewno, zapewne

Lignina (nie: liglina), celofan (nie: celafon)

Zresztą, ale: bez reszty, do reszty

Nie siorbać przy jedzeniu!

Pęseta (nie: penseta)

Rozarium lub rosarium

Krępować się

Weekend

Takielarz i takielaż

Merry Christmas

Chodźmy do McDonalda (nie: McDonalda)

Wyspy Kerguelena; Eurazja

Cappuccino; Księga Guinnessa; rzeka Missisipi

Subskrybować, ale: subskrypcja

Aprowidować, ale: aprowizacja

Skype, Skype'a, ale: na Skypie (nie: na Skype'ie)

PS

V

Nowopolszczyzna XXI stulecia, czyli dużo nowych słów i radosna twórczość młodzieży

Telefon komórkowy

E-mail, mail albo potocznie mejl

SMS-y (nie: smsy, sms-y)

Jak symbol @ został małpą

Emotikony

Oldskul i peeleny

O kseroboju, lamusie, wypasie i padace

O „Grażynach”, „Januszach” i „Sebastianach”

O Facebooku i fanpage’u

Lajtowa wycieczka, sofciarska muzyka

Krejzol, krejzolka

Bigoreksja

Y’know, ja sbe tko czsm skrc slwka

Co znaczy dokładnie?

Influencer

Nomofobia i obselitofobia

Diss, czyli ‘cięta riposta’

Letkiewicz

Było masno

Sztos

Sorry, sorki, sorewicz

Nerd, nerdzić

Rozkminić (coś)

Masakra

Dostać bana, czyli zostać wyrzuconym z czata

Ciacho

Telepator i blaszak

Zapping

Nara!, wporzo, spoko w słowniku

Lapbook

Ściemniać

Prank, pranking, pranking

Props (propsy)

Odjaniepawlić, odjaniepawlać

O słowie macte i wyrażeniu sub rosa

Dzban

Emoji

Kanary, dzisiaj kanarinos

Melanż

iPhone, iPod, iPad

Ziomal

To żenua!

Hajs

Catfishing, kittenfishing

Po co mówić wow!, skoro jest oj!, ojej!, jejku?

Z wszelkich kinderów polecam kindersztubę!

|<0(h4m Ci3, czyli: kocham Cię

LOL, YOLO i SWAG

Nei

XD

Skąd się wzięło OK?

O graffiti, grafficiarzach i graffitomanach

Bakomat ('stacja benzynowa')

O clubbingu, biface i afterce

„To mój crush, to moja crush”

Bibliografia

Indeks wyrazów, wyrażeń i zwrotów